

ФУНКЦІОНУВАННЯ РУМУНСЬКИХ РОЗВІДУВАЛЬНИХ І КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИХ ОРГАНІВ У ТРАНСНІСТРІЇ (1941–1944) (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГДА СБУ)

В. І. Ільницький

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
vilnickiy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4969-052X
Researcher ID: H-4431-2017

М. Д. Галів

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
halivm@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-7068-3124

А. С. Бойчук

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Ключові слова: СРСР, Румунія, сігуранца, ССІ, жандармерія, поліція, агентура, спецслужби.

Стаття присвячена розкриттю невідомого аспекту – встановленню, розробці та розшуку радянськими спеціальними службами румунських розвідувальних і контррозвідувальних структур, які діяли у Буковинському губернаторстві, Трансністрії (1941–1944). На основі невідомих і маловідомих документів розкривається адміністративно-територіальна, внутрішньо-організаційна структура румунських спеціальних органів, їхній кадровий склад, основні напрями та засади діяльності.

FUNCTIONING OF ROMANIAN INTELLIGENCE AND COUNTER-INTELLIGENCE IN TRANSNISTRIA (1941–1944) (ACCORDING TO THE SBU MATERIALS)

V. Ilnytskyi

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

M. Haliv

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

A. Boichuk

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Key words: the USSR, Romania, a security officer, SSI, gendarmerie, police, agency, special services.

The article aims to elucidate the unknown aspect – the establishment, development and investigation of Soviet special services Romanian intelligence and counterintelligence agencies acting in Bucovina governorate, Transnistria (1941 – 1944). On the basis of unknown and little-known documents, the administrative-territorial, intra-organizational structure of the Romanian special bodies, their personnel structure, main directions and principles of activity are revealed. The article aims to elucidate the unknown aspect – the establishment, development and investigation of Soviet special services Romanian intelligence and counterintelligence agencies acting in Bucovina governorate, Transnistria (1941–1944). Due to newly discovered, recently

secret materials of Branch State Archive of the Security Service of Ukraine in Bukovyna governorate and Transnistria it was managed to establish the functioning of an inspectorate of safety ("Inspectorul de siguranță"), a police department ("Kesture de Police"), a department of gendarmerie ("Inspectoratul al Jandarmeriei"), the Military Security Division of the Romanian Army ("Military siguranță"). On the basis of these documents administrative-territorial, internal organizational structure of Romanian intelligence and counterintelligence bodies were reconstructed, the main principles of operation and activities were highlighted. At the same time, it can be stated that Romanian law enforcement agencies carried out effective, coordinated (despite the fact that quite often the functions of these bodies were duplicated) intelligence and counterintelligence work on the territory of Bukovyna governorate and Transnistria. At the same time, we can say that the Romanian law enforcement agencies in the territory of the Bukovina Governorate and Transnistria carried out effective, coordinated (despite the fact that the functions of these bodies were often duplicated) intelligence and counterintelligence work.

Проблематика дослідження історії спеціальних служб як СРСР, так і інших країн характеризується багатовекторністю. Ця проблема завжди привертала привертає і привертатиме увагу дослідників та особливо пересічних читачів з огляду на певну утаємниченість. Недостатньо вивченим залишається питання функціонування румунських розвідувальних, контррозвідувальних служб у Буковинському губернаторстві та Трансністрії (1941–1944). Суттєво проливають світло на цю проблему нещодавно віднайдені документи радянських репресивно-каральних органів, у яких розкриваються особливості структури, кадрового складу, напрямів та форм організації роботи румунських спеціальних органів. Саме на основі невідомих і маловідомих документів вважаємо за доцільне висвітлити цю проблему.

Питанню функціонування радянських репресивно-каральних органів присвячено цілу низку монографій та статей. Зокрема, деякі аспекти функціонування радянських органів державної безпеки у роки Другої світової війни вивчали В. Бихов¹, Д. Веденєєв². Дослідження питання оперативно-розшукової діяльності радянських репресивно-каральних органів, різноманітні форми використання агентурно-інформаційного апарату знайшло висвітлення у працях О. Божка, А. Чайковського, А. Іванкова Д. Веденєєва §

В. Козенюка § С. Сердюка³. Оперативно-розшукову діяльність колишніх українських націоналістів, які перебували на території Румунської народної республіки, досліджували В. Ільницький та В. Тельвак⁴. Проте, саме практична розробка радянськими силовими органами структури та кадрів румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів у Трансністрії та Буковинському губернаторстві не знайшла комплексного вивчення в історіографії.

У роки Другої світової війни у Буковинському губернаторстві, Трансністрії (українські землі між Дністром і Південним Бугом, які охоплюють південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської та Одеську область і лівобережні райони

¹ Бихов В. Деякі аспекти діяльності військової контррозвідки в роки Великої Вітчизняної війни. *Сторінки воєнної історії України*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 61–67.

² Веденєєв Д. Радянські спецслужби в Україні в роки Другої світової війни. *Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси*. Київ, 2011. Кн. 2. С. 279–310; Веденєєв Д. Таємний фронт Другої світової війни: розвідувальна та контррозвідувальна діяльність радянських органів державної безпеки в Україні (1939–1945 рр.). *Нариси воєнно-політичної історії України*. Острог, 2014. С. 318–340.

³ Божко О. Особливі відділи в системі органів державної безпеки (1918–1946 рр.). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2001. №2. С. 281–315; Веденєєв Д. Звіт про попередників – пам'ятаємо (Історичний нарис про внесок органів державної безпеки України у Перемогу над нацизмом). *Дорогами війни*. Київ, 2005. С. 5–16; Веденєєв Д., Лисенко О. Формування наукової концепції історії України періоду Другої світової війни і проблеми гуманітарної безпеки держави. *Державна безпека України*. 2010. №18/19. С. 146–162; Вронська Т., Лясковська С. Система підготовки кадрів органів державної безпеки у роки Великої Вітчизняної війни. *Краєзнавство*. 2013. №3. С. 111–123; Іванков А. *Агентурные кадры немецко-фашистской разведки и использование ею формы и методы подрывной деятельности против СССР*. Киев, 2010. 84 с.; Веденєєв Д., Козенюк В., Сердюк С. (упоряд.). *Оперативно-бойова діяльність підрозділів радянських спецслужб у роки боротьби з нацизмом. З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ* Спецвипуск 1. 2000. С. 1–256; Чайковський А. Айсберг: *З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України*. Київ, 2013. 704 с. та ін.

⁴ Ilnytskyi V., Telvak V. Operative investigations of the participants of ukrainian liberation movement in romanian people's republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies. *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. Year XXIII, No. 2(34)/2018. November. S. 97–108.

Молдавської РСР), а також у місцях пересування румунських військ (Запорізька область, території Криму та Донбасу) дислокувалися центри румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів, зокрема: інспекторат безпеки («*Inspectorul de siguranță*»), управління поліції («*Kesture de Police*»), управління жандармерії («*Inspectoratul al Jandarmeriei*»), контррозвідувальний відділ 8 піхотної дивізії румунської армії – відділ військової безпеки («*Military siguranța*»)⁵.

Військову владу на території Трансністрії здійснював штаб командуючого румунськими військами, який дислокувався у м. Одеса (вул. Пушкінська, 25). Його очолював спочатку генерал Петре Думітреску, відтак – генерал Аврамеску Георге, а після – генерал Тринку. По лінії цивільного управління створили департамент цивільного губернаторства Трансністрії, який спочатку розташовувався у Тирасполі, а потім у м. Одеса. Губернатор підпорядковувався командуючому румунськими військами і практично вводив у дію всі його накази і розпорядження. При штабі командуючого румунськими військами у Трансністрії існував 2 відділ (бюро), який очолював всю розвідувальну і контррозвідувальну роботу. Керівник 2 відділу – полковник П. Василіу. Штаб 2 відділу штабу румунських військ укомплектовувався румунськими офіцерами (добре володіли російською мовою), а також бессарабцями. Командуючим румунськими військами був підпорядкований претор воєнного командування полковник М. Никулеску. Воєнна жандармерія була підвідомча 2 відділу штабу румунських військ⁶.

«Serviciul Special de Informații» (SSI). Основним румунським органом, який здійснював розвідувальну і контррозвідувальну діяльність проти Радянського Союзу під час Другої світової війни, було Головне Управління «Спеціальної служби інформації при Раді Міністрів Румунії» (далі – SSI) («*Serviciul Special de Informații*» (SSI), генеральний директор – Євгеній Кристеску⁷. На окупованій території, т.зв. Трансністрії і Північної Буковини, створили три центри, які безпосередньо підпорядковувалися Головному Управлінню SSI у Бухаресті: 1. Центр-1, у м. Чернівці, своєю діяльністю охопив Північну Буковину. До 1942 р. керівник – підполковник Леон Пержу; 2. Центр-2, в м. Кишинів, проводив роботу у Молдові. Керівник центру – майор Баланеску;

3. Центр-3, у м. Одеса (Удельний провулок, буд. 7), обслуговував всю територію Трансністрії. До 1943 р. очолювався капітаном Нищану (Нештяну), а потім підполковником Леоном Пержу. Центр-3 складався із двох відділів: а) розвідувального, яким керував майор Іон Курерару, його заступником був капітан М. Галушкін-Аргир, контрінформацією займався доктор Путичу. Відділ підбирав і вербував агентуру для відправлення у тил Радянських військ; б) контррозвідувального, що контролював групи, які проводили контррозвідувальну роботу по місту і групу зовнішньої розвідки (створена у 1943 р., керівник – Шит). Очолював відділ Димітріаде-Джикуюшор, його помічник – Друмеш; в) секретаріат центру, який, крім виконання функцій саме секретаріату, вів облік агентури і розроблюваних осіб. Поряд із цим, Центр-3 на території Трансністрії мав два субцентри – у м. Тирасполь (керівник майор Філімон), у м. Могилів-Подільський (керівник капітан Заріану) і в повітових містах, резидентури, які входили у підпорядкування субцентрів чи безпосередньо Центру-3⁸. Керівниками таких резидентур були офіцери – офіційні співробітники SSI. На території Трансністрії у кожному повітовому центрі були створені резидентури, які проводили роботу на території повіту. 3-поміж числа таких резидентур радянські силовики встановили декілька.

Резидентуру SSI у Голтянському повіті (м. Первомайськ), яку очолював капітан Мітулеску, його заступник – Бодров (заарештований)⁹. За іншими даними (довідка «Про структуру і діяльність румунського розвідувального і контррозвідувального органу SSI» червень 1947 р.), цю резидентуру очолював Анатолій Немояну, а його заступником був В'ячеслав Браду¹⁰. У Балтському повіті (м. Балта) до 1942 р. резидентуру очолював А. Немояну, а потім Брадо (Бадко, Бадео). Керівником резидентури у Ананьївському повіті (м. Ананьїв) працював капітан Драгомир, а з 1943 р. – капітан Загадко (Загалько). В Очаківському повіті (м. Очаків) весь період окупації резидентом SSI діяв локотинент Жан Хандель. У Березовському повіті (м. Березівка) до 1942 р. резидентом працював В. Попеску, а з 1942 до 1943 р. – локотинент Тілван.

Усі ці резидентури роботу проводили під критичним технічних, господарських контор (вико-

⁵ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 255. Арк. 72–73; Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 36.

⁶ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 1–2.

⁷ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 5, 87.

⁸ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 68–69, 147–148, 188; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 21, 32.

⁹ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 71, 191; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 33.

¹⁰ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 189; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 33.

ристовуючи для цього різноманітні вивіски). Так, наприклад, у м. Балта резидентура SSI діяла під вивіскою технічної контори «Канцеляра Технік». Керівник резидентури Анатолій Немояну рекомендував себе старшим інженером, а його заступник – В'ячеслав Брадо (Бадко, Бадео) – інженером. Апарат резидентури складався із чотирьох осіб: керівника, заступника, радиста і водія легкового автомобіля. У розпорядженні резидентури була прийнятно-передавальна радіоапаратура, яка встановлювалася на горищі приміщення, де розташовувалася резиденція Анатолія Немояну¹¹. У Голтянському повіті співробітники резидентури свою діяльність також шифрували під виглядом інженерів різноманітних спеціальностей. Керівник резидентури – капітан Мітулеску та інші співробітники працювали у приміщенні жандармерії, а Мітулеску, крім того, мав кабінет і у приміщенні префектури поліції, де вербував та приймав агентуру. Резидентура мала радіостанцію, радистом якої був сублокалітет Брадо¹².

Крім перелічених резидентур, які існували у повітових центрах Одеської області, у самій Одесі були створені групи, які обслуговували окремі об'єкти і райони міста. Їх очолювали офіційні працівники SSI, підпорядковані центру. За групою локотинента Тілвана (заарештований) був закріплений сектор, який охоплював одеські катакомби та район Великого фонтану. До обов'язків групи входило викриття підпільних радянських організацій і груп, виявлення тих, хто переховувався у катакомбах і населених пунктах, пошук входів і виходів у катакомби міста. Група Тілвана замурувала чи підривала входи і виходи у катакомби, із метою знищення тих учасників підпільних формувань і груп, які у них переховувалися. У своєму підпорядкуванні Тілван мав двох співробітників: Віктора Теризоглу та Бориса Джеоржеску (він же Кирилов). Ця група володіла широкою сіткою агентури й інформаторів. Сектором обслуговування групи Фоті Спиро (заарештований) був Оперний театр, район міста, прилеглий від театру до порту і околиці міста Пересип (пром'язна залізнична станція Одеського вузла Одеської залізниці). Фотя мав агентурний апарат в Оперному театрі і в обслуговуваних районах міста. Для підбору агентури та інформаторів використовував Відділ праці. Група Олександра Шерстюка (він же Александров, (заарештований) обслуговувала

Одеський порт, де мала широку мережу агентури та інформаторів. Група Парумбеску-Хачикова обслуговувала робочі райони міста – Молдаванку і Слобідку. Використовувала широку мережу агентури із різних прошарків населення, масово залучала з контррозвідальною метою працівників житлових установ, кербудів і двірників. У 1943 р. Парумбеску перевели на роботу у слідчий відділ SSI, де він працював слідчим, і група припинила діяльність. Райони міста Молдаванка і Слобідка, які вона обслуговувала, передали під опіку локотинента І. Друмеша¹³. Саме його група у 1941 р. була створена для розробки партизан і підпільних груп. 20 березня 1944 р. при відступі румунських військ та після виїзду Центру-3 SSI із Одеси, І. Друмеш очолював оперативну групу із закінчення наявних справ, передачі деяких із них, разом із заарештованими, німецьким контррозвідальним органам. Тоді ж І. Друмеш вів роботу із вербування і залишення агентури на осідок у тилу Радянського Союзу. Під час вербування агентурі передавали значні грошові суми, обумовлювали способи передачі розвідальних даних¹⁴.

У м. Одеса на вул. Бебеля, 12 розташовувався слідчий відділ SSI – Юридичне бюро («Biroul juridic»). Оперативно він підпорядковувався Центру-3 SSI, а адміністративно – Юридичному Бюро головного Управління SSI. Начальником Юридичного Бюро спочатку працював локотинент Думітреску, із березня 1942 р. – капітан Савулеску, із вересня 1943 р. – прокурор Іон Владуца. Старшим слідчим Юридичного Бюро був Харитон, який фактично керував усією роботою слідчого відділу SSI.

«Serviciul Special de Informații» мав свою тюрму, розташовану на вул. Бебеля, 13. Особовий склад SSI носив загальновійськову форму і періодично цивільний одяг. На приміщенні жодних вивісок не було, а тому містянам назва SSI залишалася невідомою¹⁵. «Serviciul Special de Informații» мав окремі групи, які проводили агентурну роботу і дізнання в особливо важливих справах. У Румунії органами SSI було виділено декілька працівників для роботи серед евакуйованих радянських громадян та тих, які проживали у містах Румунії. Зокрема, вербували агентуру із числа евакуйованих радянських громадян із метою відправлення їх до СРСР для роботи у післявоєнний період¹⁶.

¹³ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 70, 190–191; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 22, 34.

¹⁴ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 74, 149–151, 188, 191, 194; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 24, 34.

¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 3.

¹⁶ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 192; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 23, 35–36.

¹¹ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 71, 189; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 33.

¹² ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 72, 190; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 34.

До речі, із початком Другої світової війни румунська розвідка дуже тісно співпрацювала із німецькою. Направлялася також перевірена аген-тура для створення шпигунських і диверсійних резидентур на територію СРСР і для відновлення зв'язку із колишньою агентурою, яка залишилася у Бессарабії і Буковині для координації її діяль-ності. Силовики відзначали, що румунська роз-відка у проведенні шпигунсько-підривної роботи проти СРСР до 1940 р. мала тісний зв'язок із ан-глійською, французькою, польською розвідками. Особливо відзначалися міцні контакти із англій-ським органом Сікрет інтеллідженс сервіс (Secret Intelligence Service), який мав своїх представників у м. Бухарест: Хоральда Гібсона, його помічників – Віктора Богомольця і Дмитра Ростовського, які видавали румунам для ведення розвідки значні грошові кошти¹⁷. Крім того, англійська розвідка не тільки користувалася можливостями румунської розвідки, але й широко практикувала вербування офіційних працівників румунських розвідувальних органів (серед працівників SSI м. Одеса було п'ять агентів Secret Intelligence Service, які передавали отримані матеріали англійській розвідці)¹⁸. Румун-ська розвідка надавала всебічне сприяння англій-ській агентурі, постачала їй необхідними докумен-тами і надавала можливості переходу кордону в СРСР. Зокрема, зі свідчень заарештованого офіцій-ного співробітника румунських розвідувальних ор-ганів Миколи Галушкіна (30 жовтня 1953 р.) сило-вики встановили, що він упродовж тривалого часу спільно із англійською, французькою і польською розвідками проводив активну шпигунську роботу проти Радянського Союзу. Через спеціально ство-рені переправочні пункти переселив на територію СРСР агенуру для збору шпигунських свідчень¹⁹. У період німецько-радянської війни як помічник начальника Одеського центру SSI № 3 проводив репресії проти радянських громадян, а в момент втечі німецько-фашистських військ загарбників вербував агенуру для залишення її у тилу Радян-ської Армії²⁰.

Основними завданнями в роботі органів SSI воєнного періоду були: а) придбання і переки-дання агенури через лінію фронту, для діяль-ності у тилу радянських військ; б) контррозвіду-вальна робота серед населення, поява і ліквідація підпільних партій і комсомольських організацій, партизанських відділів та залишених радянськи-

ми розвідувальними органами резидентур і аген-тури²¹. Тактику боротьби із партизанським рухом і партійним підпіллям, органи SSI за період оку-пації міняли неодноразово. У зв'язку із цим пе-ребудовували роботу і структуру апарату SSI²². Упродовж першого періоду окупації проводилася інтенсивна боротьба не тільки із виявленими чи невідомими підпільними організаціями, але й з окремими особами, які підозрювалися у прове-денні антирумунської агітації та пропаганди про-ти окупантів, а також із комуністами, які не про-ходили реєстрацію. У другому періоді (наприкінці 1942 р.) перед органами SSI стояло завдання ве-дення боротьби із підпільними організаціями та групами, які проводили організаційну діяльність, а також розробки окремих антикомуністичних елементів, запідозрених у проведенні антирумун-ської роботи. При цьому окремі особи, запідозрені в антирумунській і антикомуністичній діяльності, бралися на картковий облік, а їхня розробка роз-починалася після отримання даних про їхні зв'язки із підпільними організаціями і групами. Ставилася основне завдання – вести боротьбу із організова-ними групами радянських підпільників, а не з ок-ремими особами, запідозреними в антирумунській роботі. При цьому враховувалося, що та чи та особа обов'язково спробує зв'язатися із підпільними ор-ганізаціями. Саме тому до надходження матеріалів про зв'язки цих осіб із підпіллям – їхня розробка не вважалася першочерговою. Згідно з чинними наказами і розпорядженнями окупаційної адміні-страції, всі комуністи і комсомольці, які залишилися проживати на окупованій території, мали проходи-ти реєстрацію в органах сігуранци. Прізвища заре-єстрованих комуністи були внесені до спеціальної книги обліку, в якій зазначалися усі дані, прикме-ти, дактилоскопічні відтиски пальців рук і наклею-валися фотографії на сторінці, робилися відмітки про реєстрацію. Крім запису в книгах, на кожного зареєстрованого заводилася спеціальна справа, яка містила: детальну анкету з фото і дактилоскопічні відтиски, листок про явки на реєстрацію та інші до-кументи, які стосувалися перевірки зареєстровано-го. Аналогічні справи заводилися на дезертирів ЧА, колишніх військовослужбовців, які повернулися із полону і на всіх осіб, які прибули на територію Тран-сністрії та інших областей СРСР. У справах на цю категорію осіб, крім анкет, автобіографій та інших документів, зберігалися підписки і поруки від тих, хто гарантував благонадійність зареєстрованого

¹⁷ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 146.

¹⁸ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 9.

¹⁹ ГДА СБУ. Ф. 1. - Спр. 371. Арк. 311.

²⁰ ГДА СБУ. Ф. 1. - Спр. 371. Арк. 312–313.

²¹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 52.

²² ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 192; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 23, 35–36.

для румунської адміністрації²³.

Боротьба із підпільними організаціями проводилася передовсім шляхом вивчення справ на кожного запідозреного окремо, виявлялися та розроблялися зв'язки цих осіб між собою. Для ефективної роботи створювалася картотека зв'язків, проводилися їх аналіз і вивчення. Тільки за наявності даних про зв'язки окремих осіб із іншими об'єктами, запідозреними в антикомуністичній діяльності, їх розпочинали активно розробляти. З цією метою у 1943 р. в органах SSI створили групу зовнішнього нагляду, яка задля виявлення контактів із підпільними організаціями та учасниками спостерігала за окремими особами.

Починаючи із кінця 1942 р., органи SSI проводили посилену роботу з введення своєї агентури у підпільні організації та групи для провокацій. Відтоді SSI активно перевербовувала виявлених учасників підпільних організацій і груп та використовувала їх із контррозвідувальною метою. Заходи із вербування і використання проводилися після ретельної підготовки – наміченого таємно затримували, доправляли автомобілем до SSI. Після відповідної «обробки» вербували та відпускали, ставлячи завдання розробляти наявні організаційні групи²⁴. Тактика роботи румунської контррозвідки полягала у тому, щоб не чіпати виявлені, уже відомі дрібні організації, очікуючи встановлення за їх допомогою великого центру.

Загалом проводити роботу з виявлення партизанських відділів, підпільних партійних і комсомольських організацій, залишених органами радянської розвідки резидентур, співробітники SSI створили масовий агентурний апарат. Вербувалася агентура із осіб, невдоволених радянською владою, антирадянського елемента, насамперед із числа осіб, які піддавалися репресіям радянської адміністрації, колишніх військовослужбовців Радянської Армії, що утримувалися у таборях військовополонених, службовців, створених окупантами різноманітних установ, власників ресторанів, закусокних, фотоательє, перукарень, магазинів, кіосків, різноманітних майстерень, торговців, спекулянтів, власників приватних підприємств, працівників житлових установ, кербудів і двірників²⁵. Також формувалася агентура із учасників антирадянських організацій, які легально чи нелегально існували у період окупації на території Трансністрії («РОВС» («Русский общевоин-

ский союз»), «НТСНП» (Народно-трудовой союз нового поколения), ОУН (Організація українських націоналістів), Молдавська община та ін.)²⁶.

Силовики, проаналізувавши зібрану інформацію, робили висновки, що основним методом вербування агентури та особливо інформаторів був підкуп: влаштування на роботу, надання квартир, постачання продуктів, допомога в організації торгівлі, відкритті різноманітного дрібного виробництва, надання грошових винагород²⁷. Водночас в агентурній і слідчій роботі сігуранца широко застосовувала методи провокацій та залякування²⁸.

Джерелом поповнення агентурної мережі стали особи, на яких були наявні компрометаційні матеріали. До них на допитах застосовували методи фізичного впливу як із метою отримання відвертих показів, так і подальшого вербування. SSI у своїй роботі, окрім звичайних побиттів, застосовувалися «витончені» тортури – «електричний стілець» та метод «літак»²⁹.

Органи SSI використовували із контррозвідувальною метою виявлених на окупованій території співробітників НКВС, причому після отримання від них відвертих показів про роботу в органах НКВС, навіть залучали їх до роботи в SSI. З-поміж таких співробітників в SSI працювали Морозовський, Федорович і Моукало, які видали румунській контррозвідці залишені у тилу резидентури Молодцова-Бадаєва, Кузнєцова та ін. Органи SSI також широко практикували перевербування учасників партизанських відділів і підпільних партійних організацій з метою використання їх у провокаторській роботі у складі підпільних організацій. Так, наприклад, органами SSI були завербовані колишній секретар підпільного Обкому КП(б)У Петровський, секретарі підпільних РК КП(б)У м. Одеси Платов і Карачевцев³⁰.

Органи SSI у роботі контактували також з іншими розвідувальними і контррозвідувальними органами, обмінюючись з румунськими (поліція та сігуранца) та німецькими (гестапо, «Абверштелле Півдня України», «АО-3», «СД» та ін.) структурами отриманими матеріали про діяльність підпільних організацій, партизанських відділів та їх учасників у SSI³¹. Окрім того, у м. Одеса перебував представник відділу Генерального штабу румунських військ, «Делег Стат Мажор». Спочатку

²⁶ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 73.

²⁷ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 148.

²⁸ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 53.

²⁹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 40.

³⁰ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 72, 190, 195.

³¹ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 74, 149–151, 188, 194; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 24.

²³ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 107зв.–108.

²⁴ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 194; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 36.

²⁵ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 53.

його очолював капітан Паунеску, а потім майор – Батезату (заарештований). Співпраця цих органів відбувалася на рівні передачі виявлених радянських парашутистів із SSI до «Делег Стат Мажор» (резиденція функціонувала на вул. Ремісничій, 42). Водночас цей орган паралельно із SSI та незалежно від них займався виявленням й затриманням агентури радянської розвідки, партизан і підпільних організацій, проводив контррозвідальні заходи із виявлення агентури супротивника, з метою їхнього вербування, перехоплення каналів зв'язку тощо.

«Вултурул». Для ведення розвідувальної роботи на Східному фронті і контррозвідувальної роботи у районах дій румунських військ створили спеціальний відділ зафронтаної агентури («перший ешелон агентури») під назвою «Вултурул» (у перекладі на російську «Орел»). Він підпорядковувався безпосередньо Головному Управлінню SSI у м. Бухарест і складався із аналітичного, агентурно-розвідувального відділів та радіогрупи. «Вултурул», просуваючись за фронтом, відповідно дислокувався у мм. Одеса, Миколаїв, Маріуполь, Таганрог, Сімферополь, на території Молдови та Північного Кавказу. Керівник Миколаївського підцентру «Вултурул» майор Карлан, проживав у квартирі на вул. Севастопольська, 7, де і приймав місцевих мешканців³². Крім того, радянські силовики виявили конспіративні квартири «Вултурул» у м. Миколаїв за адресами: Севастопольська, 9, Московська, 57, Потьомкінська, 4, Спаська, 13, Московська, 42. Очолювали «Вултурул»: керівник – полковник румунської армії Георг Іонеску (Василь Паліус), заступник – полковник румунської армії Іонович, працівник штабу (пов'язаний із табором військовополонених)³³; керівні посади обіймали колишній полковник царської армії Олексій Павлов, майор румунської армії Іон Курерару, лейтенант румунської армії, Віктор Доброшинський (займався контррозвідувальною діяльністю, вербував агентуру, брав участь в арештах, виконував функції резидента німецького контррозвідувального органу «Абверштелле Півдня України»)³⁴.

Співробітники цього відділу займалися збором розвідувальних даних про частини Радянської Армії, шляхом допиту військовополонених, безпосередньо на передньому плані краю чи утримуваних у таборах, перебіжчиків, вели контррозві-

дувальну роботу у ближньому тилу із захоплення радянських розвідників, виявляли осіб, налаштованих антирумунськи. У процесі допиту відбирали і вербували агентуру, а після підготовки її в індивідуальному порядку чи на короткотермінових курсах, перекидали через лінію фронту із розвідувальними завданнями. Особливого значення надавалося спеціально створеній жіночій мережі агентури, яку підбирали із числа красивих жінок – офіціанток, продавчинь, номеранток, домогосподарок, а також художниць, артисток та інших категорій, які посідали у суспільстві помітне становище. У 1944 р. «Вултурул» вербували агентуру з метою її подальшої діяльності у тилу радянських військ. Ставлячи завдання – вести розвідувальну роботу, відпрацьовувалися варіанти передачі зібраних матеріалів, агентуру забезпечували значними грошовими коштами, документами для шифрування діяльності³⁵. Певну особливість радянські силовики виявили у м. Миколаїв, встановивши, що разом із офіційними співробітниками «Вултурул» туди прибула група агентів-дівчат, які поселилися у приватних квартирах. Вони перебували на утриманні у військовій частині, під виглядом якої функціонувала «Вултурул», але в службових приміщеннях не з'являлися, систематично відвідували місця скупчення людей – кіно, театр, ринок³⁶.

Управління поліції. Поряд із контррозвідувальними органами, підпорядкованими 2 відділу штабу румунських військ і претору воєнного командування, у Трансністрії базувалася префектура поліції³⁷. Вона була підвідомчою департаменту цивільного губернатора Трансністрії і безпосередньо підпорядковувалася генеральній дирекції поліції при МВС Румунії, оминаючи Головне Управління Сігуранци Румунії. Префектом поліції «Трансністрії» до серпня 1943 р. працював полковник жандармерії Юліан Попович, а з серпня – Митрик, заступниками: по оперативній частині – Георгеску (колишній адвокат) і по адміністративній – доктор Кречун. Префектура поліції існувала у кожному повітовому центрі, де проводила роботу із забезпечення громадського порядку та вела боротьбу із політичними злочинцями. Префектура налічувала до 35 працівників. 3-поміж них: шеф (начальник префектури поліції), 4–5 комісарів, 20 агентів (штатна посада), 5–8 помічників комісарів. До функцій поліції також

³² ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 152–153.

³³ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 154.

³⁴ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 155–155зв.; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 151.

³⁵ ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 74, 149–151, 188, 194; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 24.

³⁶ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 151.

³⁷ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 4.

входило ведення обліку і реєстрації населення, контроль за роботою автотранспорту і мобілізації засобів. Префектура поліції розділялася на кілька відділів чи секцій: 1) секція кримінальна, до завдань якої входило вести агентурну і розшукову роботу щодо кримінальних елементів; 2) секція адміністративна – здійснювала фінансування поліцейського апарату і розв'язувала адміністративні питання (крім того, здійснювала функції з реквізиції і обліку засобів і транспорту у населення); 3) секція транспортна (бюро черкуляції) – здійснювала нагляд за автотранспортом і його експлуатацією; 4) секція процедур – виконувала функції з вручення повісток на вивіз людей у поліцію і в судові органи; 5) секція городових (команда) – працювала у питаннях нагляду за громадським порядком: володіла штатом городових, які будували свою роботу по кварталах; 6) секція авторизації – відала реєстрацією всіх торгових, комерційних підприємств у приватних осіб (видавала дозвіл на відкриття підприємств). При цьому всі підприємці при отриманні дозволів (чи авторизації) обов'язково приймалися шефом поліції³⁸. Усі посади у префектурі поліції посідали винятково румуни і, як виняток, на нижчі посади допускали місцевих мешканців, в основному молдован. На периферії, переважно у містах і великих волосних центрах, префектура поліції мала свої відділення чи комісаріати, зі штатом до 10–15 осіб. Керівництво повітовими префектурами поліції здійснювала префектура поліції губернаторства «Трансністрії»³⁹.

Сігуранца (таємна поліція) була відділом префектури поліції губернаторства «Трансністрії», а в оперативному плані підпорядковувалася генеральній дирекції сігуранци при МВС Румунії. Сігуранца здійснювала основну роботу з виявлення, розробки і арешту всіх осіб, які проводили антирумунську, революційну комуністичну діяльність, а також збирала свідчення про політичні настрої населення. Тільки сігуранца вела слідство у справах про політичні злочини. Вона, як і префектура поліції, мала на периферії т.зв. комісаріати, крім того, у найбільш крупних селах складалася із секцій – зі штатом до 10 осіб і бюро – 5–7 осіб. Повітовий апарат сігуранци мав у штаті до 15 осіб, які займали такі посади: шеф, три помічники комісарів, 10 агентів (шт. посада). Сігуранца включала сітку агентів-інформаторів і таємних агентів. Агенти-інформатори становили масову інформаційну сітку. Таємні агенти як найбільш цінна,

³⁸ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 94.

³⁹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 106.

кваліфікована агентура вербувалися на компрометуючих матеріалах із учасників підпільних антирумунських, прорадянських груп і організацій, а також серед родичів осіб, репресованих за антирумунську діяльність⁴⁰.

Діяльністю сігуранци у Трансністрії керували шеф-комісари: Радулеску (жовтень – грудень 1941 р.); Резван (січень – червень 1942 р.), Никулеску (червень 1942 р. – квітень 1944 р.)⁴¹. Начальниками сігуранци в Одесі працювали – до квітня 1942 р. – Ставрат, відтак – Резван (доктор юридичних наук), у квітні – вересні 1943 р. Штефан Івашку (адвокат), і з вересня 1943 р. до 10 квітня 1944 р. – Октав Никулеску⁴². Всі вони мали звання комісарів. Помічниками начальника сігуранци у різний час були: Георгій Кардашев, Георгій Дрогаш, Іон Кодра і Фандель. Бюро сігуранци одеської префектури поліції здійснювало керівництво роботою бюро сігуранци при районах поліції. Начальник бюро сігуранци був заступником начальника району поліції⁴³.

У Чернівецькій області центр «Інспекторату безпеки» («*Inspectoratului de Securitate*») розміщувався у м. Чернівці (вул. Дечебал, 2, у приміщенні, де у 1940–1941 рр. діяло обласне УНКДБ). Очолював його полковник Ромулусс Кожукару⁴⁴. «Іспекторат безпеки» був центром розвідувальної і контррозвідувальної діяльності румун на окупованій території. Силовики відзначали, що, незважаючи на входження «Іспекторату безпеки» до складу Управління поліції Буковинського губернаторства на правах відділу, він, фактично, відіграв провідну та керівну роль у системі всіх румунських контррозвідувальних органів, які діяли у Чернівецькій області, впливав на їхню роботу і використовував для здійснення своїх заходів. Радянські силовики встановили, що він складався із відділів/відділень, будувався за лінійним принципом⁴⁵.

На периферії, зокрема, в містах, а також у великих селах, де були повітові поліційні чи жандармські управління, функціонували «Комісаріати безпеки», зі штатом у складі 3–4 гласних співробітників⁴⁶. В інших населених пунктах свої завдання «Іспекторат безпеки» реалізовував через низові органи поліції та жандармерії. За орієнтовними даними, безпосередньо в «Інспек-

⁴⁰ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 94зв.

⁴¹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 38.

⁴² ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 5.

⁴³ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 6.

⁴⁴ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 2.

⁴⁵ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 3.

⁴⁶ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 3.

тораті безпеки» працювали до 100 гласних оперативних працівників. До практичних завдань «Інспекторату безпеки» і його периферійних органів входило виявляти: політичні настрої всіх груп населення Буковинського губернаторства; політичних і націоналістичних протирумунських мешканців, припиняти їхню діяльність; агентуру, головних радянських розвідувальних органів та інших держав. Зокрема, у Кіцманському «Комісаріаті безпеки» радянські силовики виявили т.зв. «План інформації на 1943 р. по німецькому питанні», який був, по суті, інструктивно-програмним документом проведення контррозвідувальної роботи румунського «Інспекторату безпеки» серед німецького населення (сам план складався із 12 пунктів)⁴⁷. «Інспекторат безпеки» проводив активну агентурну, оперативну і слідчу роботу, вербував агентуру як для роботи у Північній Буковині, так і для перекидання на радянську територію, окуповану німецькою армією, вів широку контррозвідувальну роботу серед польського, українського і єврейського населення, проводив арешти протирумунських налаштованих осіб, вів слідство у справах затриманих і заарештованих⁴⁸. «Інспекторат безпеки» поряд із контррозвідувальною діяльністю займався виявленням політичних настроїв і тенденцій серед населення різних національностей, у тому числі і румунської, проводив інформаційно-профілактичну роботу.

За погодженням МВС, сігуранца у Трансністрії підбирала агентів-інформаторів (посада співробітника, який не мав спеціальної підготовки) із місцевих мешканців, які після спецперевірки зараховувалися до штату (оплату отримували із бюджету Губернаторства). Причому оплата праці агента-інформатора визначалася його кваліфікацією та знанням мов. Наприклад, за знання румунської і німецької мов агенти отримували 30 % надбавки до основного окладу. Штатним агентам видавали зброю, посвідчення та довідку на право її носіння⁴⁹.

Агенти сігуранци в основному працювали із сіткою інформаторів, а також проводили обшуки, арешти, розшуки осіб, брали участь у допитах затриманих. Крім того, займалися «обробкою» намічених до вербування осіб. Увесь оперативний склад і слідчі, які вели агентурну роботу, мали на зв'язку найціннішу агентуру, завербовану по конкретних справах та лініях роботи (ОУН, РОВС, по-

ляки, партизани). В агентурній роботі практикувала насадження сітки за національною ознакою, використовуючи національні комітети вірмен, грузинів, азербайджанців, молдован.

Міські райвідділення будували свою сітку в основному поквартально, зводячи її в резидентури. Більшість кербудів, двірників, працівники їдалень були інформаторами сігуранци, причому кербуди несли особисту відповідальність за своєчасну інформацію про появу підозрілих осіб і поведінку мешканців у будинку. Наприклад, усі двірники отримали письмову інструкцію затримувати комуністів, партизан тощо.⁵⁰

При вербуванні «Інспекторатом безпеки» широко використовувалися провокації та залякування. Так, для досягнення своєї мети «Інспекторат безпеки» піддавав арешту чи затриманню потрібних йому людей, пред'являв їм обвинувачення, у багатьох випадках не обґрунтовані чи сфабриковані при допомозі своєї ж агентури, а потім виступав у ролі рятівника і за згоду допомагати румунським силовим органам, звільняв заарештованого із-під варти. При цьому в переважній більшості випадків за це із завербованих агентів, працівники «Інспекторату безпеки» брали великі хабарі. У такий спосіб перед населенням маскувався факт вербування, а самі агенти розповідали про те, що звільнитися їм вдалося завдяки великій сумі коштів, переданих адвокату чи працівнику сігуранци.

Вербування агентури «Інспекторатом безпеки» оформлювалося підпискою і присвоєнням завербованому псевдоніма. Основною базою для вербування агентури «Інспекторату безпеки», як і інших румунських контррозвідувальних органів, була антирадянськи налаштована частина місцевого населення: торгівці, комерсанти, власники підприємств, особи, які зазнали репресій від радянських органів у 1940–1941 рр.⁵¹

Вербування агентури здійснювалося на конспіративних квартирах та у приміщеннях сігуранци тільки на основі компроментуаційних матеріалів і зізнань (жінка комуніста, командира ЧА, комсомолец), більшість завербованих схилили до співробітництва, надаючи їм матеріальну допомогу чи влаштовуючи на добре оплачувану роботу⁵². В основному інформаторів вербували безпосередньо співробітники сігуранци, а в окремих випадках – резиденти. Зустрічі із агентурою проводили на вулицях, у ресторанах, за місцем служби агентури, у приміщеннях різних установ і

⁴⁷ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 4.

⁴⁸ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 5.

⁴⁹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 39.

⁵⁰ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 40.

⁵¹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 7–8.

⁵² ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 41.

на конспіративних квартирах⁵³.

Конспіративні квартири підбиралися співробітниками сігуранци, а після того, як вони визнавалися придатними, – її мешканців переселяли. Квартиру за ордером займав співробітник сігуранци під виглядом цивільної особи. Аналогічна ситуація була і з будинками: перед тим, як зайняти SSI той чи той будинок, його мешканців попереджували про необхідність його звільнення для військової частини. Після проведення відповідних заходів – встановлення телефонного зв'язку, умеблювання – група працівників SSI (5–6 осіб) (окрім обслуговуючого персоналу, який складався із румунських солдат) приступала до роботи. У м. Одеса радянські силовики встановили 11 таких будинків⁵⁴. Для конспірування роботи, яка проводилася там, квартирам/будинкам (за свідченням заарештованих співробітників) надавався вигляд житлових. У них часто влаштовувалися вечірки, бали тощо. До 18.00 прислугу відпускали і з 18.00 до 22.00 велася оперативна робота. Співробітники, які працювали на конспіративній квартирі, заходили до неї у цивільному одязі⁵⁵.

Однак попри, на перший погляд, ретельну конспірацію у ній були недоліки. Так, із показів заарештованого агента сігуранци Зомбелі радянські силовики відзначали, що при відвідуванні конспіративної квартири він зустрічався у коридорі із особами, які виходили. Траплялися випадки, коли співробітники приймали своїх резидентів і агентуру не на конспіративних квартирах, а за місцем свого проживання⁵⁶.

Натомість резиденти приймали свою агентуру в основному за місцем служби. Особливо важливим питанням залишалася оплата праці агентури. Гроші видавалися як у процесі ведення розробки (на організаційні витрати), так і після закриття справи (винагорода). За кожного виявленого «злочинця» агента нагороджували премією від 60 до 100 марок (одна марка дорівнювала 10 радянським рублям). Окрім того, практикували видачу продуктових карток і продуктів. Наприклад, тільки для однієї із міських резидентур, до якої входили 23 інформатори, наприкінці 1943 р., видали: 46 кг цукру, 23 кг цукерок, 12 кг бісквіту, 215 кг борошна, 23 кг макаронів, 46 кг масла, 12 л спирту, 23 л горілки, 23 л лікеру, 4600 сигарет і 15 м³ дров та ін.⁵⁷.

Відповідно до адміністративного поділу Транснїстрії, сігуранца мала відділи при повітових префектурах в Одесі, Тирасполі, Могилеві, Ямполі, Тульчині, Рибниці, Дубоссарах, Голті, Березівці, Очакові, Овідіополі, Балті, Ананьїві⁵⁸. До складу сігуранци при Одеській префектурі поліції входили: бюро інформації, яке займалося агентурною роботою, мало ряд резидентур у м. Одеса, та слідчу групу, яка вела слідство у справах заарештованих осіб. У м. Одеса силовики встановили сім резидентур бюро інформації, які мали масову інформаційну сітку із різноманітних прошарків населення. При кожному районному відділенні поліції було бюро сігуранци, яке проводило роботу безпосередньо під керівництвом відділу сігуранци Одеської префектури поліції⁵⁹. Районні відділення поліції і бюро сігуранци свою агентурну сітку будували, в основному за квартальним принципом, зводячи її у резидентури⁶⁰.

При бюро сігуранци префектури одеської поліції була особлива дізнавальна бригада, яка вела слідство з важливих групових справ. Спочатку вона дислокувалася на вул. Пушкінській, 24, відтак – вул. Софіївська, 11, а згодом перемістилася на Слободку і функціонувала при районі поліції. Останнє місце базування бригади – вул. Перекопська перемога (силовики припускали, що часті зміни в її дислокації залежали від наявності справ у районах поліції). Начальником дізнавальної бригади працював комісар Івашку (до призначення на цю посаду був начальником сігуранци), заступником – Василь Георгіу. «Serviciul Special de Informații» поширював вплив на роботу сігуранци. Особливо важливі справи сігуранца передавала для дальшого ведення у «Serviciul Special de Informații»⁶¹.

У міських і сільських районних відділеннях поліції функціонувало бюро сігуранци у складі комісара, двох його помічників (один із них вів роботу щодо іноземців) і декількох агентів. Периферійне бюро і відділи сігуранци у своїй роботі підпорядковувалися Управлінню сігуранци Транснїстрії та оперативно використовували місцевий апарат поліції і жандармерії. Незважаючи на наявність у районних відділах бюро, повітові відділи сігуранци практикували проведення оперативної роботи у селі безпосередньо співробітниками відділу, які виїжджали на місця під виглядом сільгоспкомендантів, інспекторів шкіл і т. д.

⁵³ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 42.

⁵⁴ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 38.

⁵⁵ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 39.

⁵⁶ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 43.

⁵⁷ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 44.

⁵⁸ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 37.

⁵⁹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 106зв.

⁶⁰ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 107.

⁶¹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 6.

Вони проводили вербування і прийом агентури на конспіративних квартирах, які перебували у їх віданні. Особовий склад сігуранци, від агента (першопочаткова посада співробітника, який отримав спеціальну підготовку) і до шефа включно, призначався Міністерством внутрішніх справ Румунії із Бухареста⁶².

У період окупації Чернівецької області поряд із «Інспекторатом безпеки» у м. Чернівці дислокувалося і функціонувало поліцейське управління («Kesture de Police») Буковинського губернаторства (розташовувалося на вул. Дечебал № 2). Обласне управління поліції мало у м. Чернівці шість поліцейських дільниць, у районах міста і на периферії – повітові поліцейські управління. У складі обласного управління поліції функціонували відділи: кримінально-слідчий і паспортний⁶³. До функцій органів поліції входили: охорона громадського порядку у містах; охорона урядових установ (губернаторства Буковини, воєнного суду та інших найбільш важливих установ, у тому числі арештованих і ув'язнених); боротьба із кримінальними злочинцями. Крім того, органи поліції паралельно із органами «Інспекторату безпеки» займалися і контррозвідальною роботою із виявлення політичних антирумунських елементів.

Органи поліції діяли аналогічними методами «Інспекторату безпеки», вели як агентурну, так і слідчу роботу. В агентурній роботі поліцейські органи застосовували простіші та менш конспіративні форми і методи роботи, наприклад: проведення вербувальної роботи у службових приміщеннях; систематичне проведення явок із агентурою у службових приміщеннях; притягнення своєї агентури до виконання функцій гласних працівників поліції: участь в облавах, обшуках і т. д. Ці спрощення стосувалися, звісно, не всієї агентури, а лише малоцінної.

За приблизними підрахунками, в управлінні поліції працювали до 100 співробітників. У повітових управліннях було по 4–6 і в поліцейських дільницях – 5–8 осіб. До цієї чисельності не входив вахтерський склад, охоронці, рядові поліцейські, молодший обслуговуючий персонал. Діяльність периферійних поліцейських органів проходила під повним контролем «Інспекторату безпеки»⁶⁴. Радянські силовики встановили, що в органах поліції у Північній Буковині працювали: начальники управління поліції Буковинського губернаторства (до середини 1942 р.) Олександр

Глогожану та Карл Аксман (із середини 1942 р. до березня 1944 р.), секретар поліцейського управління Якобан, комісар поліції, керівник відділу, який займався іноземними підданими Ємельян Боку, керівник відділу паспортизації управління поліції Барбу Стонеску, помічник комісара поліції, куратор залізничного транспорту Бесплитний, комісар поліції, куратор польського питання Петрашеску, комендант корпусу поліцейських Іонеску, начальник 2 поліцейської дільниці м. Чернівці Іонеску, комісар поліції Каснак, комісар поліції Рокаш, помічник начальника поліцейського управління Іоан Кристеску, комісар поліції Віктор Конція, секретар поліції Анна-Альма Шмідт, шеф поліції Садгирського повіту Георгій Беренчану, заступник шефа поліції Садгирського повіту Бочарський, комендант поліції Садгирського повіту Ткачук, слідчий поліції Садгирського повіту Бертел, шеф поліції Вашківського району Георгій Філімон, начальник поліції Сторожинецького повіту Ісар, заступник начальника поліції Сторожинецького повіту, комісар, начальник поліції Герцаєвського повіту Філімон Дарди, помічник начальника поліції Герцаєвського повіту Георгій Крутик, секретар Герцаївської поліції Іван Крутин, комендант поліції Герцаївського повіту Іван Сандулик. До речі, радянські силовики встановили та заарештували 23 рядових поліцейських і начальника поліції єврейського табору⁶⁵.

Жандармерія. Жандармерія підпорядковувалася безпосередньо Міністерству внутрішніх справ. Вона була виконавчим органом із проведення каральних заходів, пов'язаних із масовим застосуванням озброєної сили, як-то: при придушенні повстань, масових виступів, конвоювання та охорона заарештованих, для охорони важливих промислових об'єктів, приміщень органів місцевої влади, виконання вироків і т. д. Окрім того, вона проводила розшукову і агентурну роботу із виявлення й арешту комуністів, радянсько-колгоспного активу, радянських партизан, парашутистів, інших антирумунських налаштованих осіб. Самостійного слідства жандармерія не вела і всіх політичних заарештованих передавала сігуранци. Кожний жандармський пост мав значну кількість секретної агентури і так званих агентів-інформаторів (агентурі, яку вербували органи жандармерії, як правило, давалися завдання із виявлення комуністів, радянського активу, українських і польських націоналістів тощо), а повітова жандармерія – бригаду, до якої входили 120 жандармів. На периферії повітова жандармерія

⁶² ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 38.

⁶³ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 15.

⁶⁴ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 16.

⁶⁵ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 17–19.

складалася із 8–10 секцій зі штатом до 15 осіб під керівництвом шефа секції. Зі свого боку, ці секції об'єднувалися по кілька (10–20) жандармських постів (складався із шефа поста, його помічника, і 8–10 жандармів). Жандармські пости базувалися у кожному населеному пункті. При інспектурі воєнної жандармерії, а також при повітових преторах жандармерії були свої приміщення для утримання заарештованих. Жандармські бригади районів користувалися приміщеннями районів поліції. При інспектурі воєнної жандармерії були також жандармські легіони, створені за принципом воєнних частин. При повітових відділах жандармерії працювали школи жандармів, у яких навчалися до 60 осіб винятково румун і молдован⁶⁶.

Наприклад, при кожному поліційному райвідділі м. Одеси (інспектура воєнної жандармерії розташовувалася на вулиці Дерибасівській, 12), а також у повітових центрах, функціонували жандармські бригади, які здійснювали керівництво жандармськими легіонами, оперативною роботою на місцях, а також виконанням спеціальних доручень і завдань уряду. Крім того, у кожному повітовому центрі були жандармські легіони, сформовані за принципом військових підрозділів. Шефом бригади і легіону був жандармський офіцер, зазвичай у званні капітана чи майора, при ньому було кілька молодших офіцерів, які виконували його доручення. Шеф бригади керував наявними при райцентрах жандармськими секціями, а шеф секції – роботою жандармських постів при сільських управах.

Рядовий склад жандармерії – солдати строкового призову із терміном служби три роки, із яких два проводили у полку чи легіоні, тільки на третьому році служби направлялися у жандармські пости, чисельність яких визначалася шефом, залежно від території, кількості населення і важливості пункту (близькість кордону, наявність партизан і т.д.)⁶⁷.

Інспекторат жандармерії (Інспекторатул де жандарми) Буковинського губернаторства, який очолював полковник жандармерії І.Т. Петрук⁶⁸, дислокувався у м. Чернівці (на вул. Штефан Чел-Маре, будинок 9), «Інспекторат жандармерії» підпорядковувався головному жандармському управлінню у м. Бухарест, який входив до складу Міністерства внутрішніх справ Румунії. Структурно жандармерія складалася із Головних, обласних, повітових управлінь, підрайонних відділень,

жандармських дільниць, пунктів (постів). Жандармські підрайонні відділення дислокувалися у найбільших районах Чернівецької області; у кожному найбільшому населеному пункті були жандармська дільниця чи пост, що залежало від його розмірів і значення. В інших дрібних і незначних населених пунктах періодично було по 1–2 рядових жандармів. Наприклад, у Глибоцькому районі функціонувало п'ять жандармських постів, із 35 співробітниками, із яких 21 особа – рядові жандарми; у Садгирському – 11 жандармських постів зі штатом офіційних співробітників близько 60 осіб; у Герцаївському – два жандармські пости із 13 співробітниками; у Сторожинецькому – п'ять жандармських постів; у Вашківському районі функціонувало підрайонне відділення жандармерії і вісім жандармських постів, у кожному із яких було від 6 до 12 офіційних співробітників⁶⁹.

Щоденна практична робота органів румунської жандармерії проходила у тісному контакті із діяльністю поліції та «Інспекторату безпеки» під контролем останнього. Залежність апарату жандармерії від органів «Інспекторату безпеки» особливо яскраво проявлялася на структурі низових периферійних органів. Так, жандармські пости у сільській місцевості підпорядковувалися підрайонному жандармському відділенню. На чолі останнього стояв шеф жандармів. Але, як правило, вся робота жандармських постів і районного відділення координувалася комісаром «Інспекторату безпеки», який перебував при кожному підрайонному відділенні⁷⁰. Про всі події жандармський пост повідомляв у найближче жандармське відділення і водночас у повітове жандармське управління: про особливі події по телеграфу, телефону, через кур'єра, а про всі – письмово. Повітове жандармське управління, зі свого боку, подавало рапорти: про всі події прокурору і префекту повіту, а також повітовому поліцейському управлінню; про особливі події – обласному жандармському управлінню і головному управлінню жандармерії – щоденно; про події, пов'язані із діями партизан, – начальнику місцевого гарнізону; про події, пов'язані із національною обороною і державною безпекою, коли було необхідне залучення збройних сил, – командуванню дивізії. З аналогічних питань обласне жандармське управління відповідно надсилало повідомлення в обласне поліційне управління, командуванню корпусу з питань, що вимагали втручання збройних сил і про всі важливі події – головному управ-

⁶⁶ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 3, 95.

⁶⁷ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 48–49.

⁶⁸ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 19.

⁶⁹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 20.

⁷⁰ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 21.

лінню жандармерії із результатами перших слідчих заходів. Останні, зі свого боку, про особливі події щоденно доповідали в генеральний директорат поліції, Міністерство внутрішніх справ, а про події, пов'язані із національною обороною й державною безпекою, – одночасно із вищеназваними інстанціями – в генеральний штаб збройних сил румунського королівства.

Потрібно відзначити, що у сільській місцевості репресивні заходи щодо супротивників Румунії проводила тільки жандармерія, тоді як у містах ці функції виконувалися органами поліції та «Інспекторатом безпеки». Методи роботи органів жандармерії аналогічні методам діяльності поліційних органів. Вони вели як агентурну, так і слідчу роботу. Підрайонні відділення і жандармські пости слідством не займалися. Вони, а також повітові жандармські управління, обмежувались лише попередньою перевіркою затриманих, яких потім передавали відповідно в «Інспекторат безпеки», кримінальну поліцію чи воєнному коменданту⁷¹.

Практична робота начальників (шефів) жандармських бригад і постів будувалася за таким алгоритмом. У випадку виявлення політичного злочинця, шеф посту повідомляв про це у бригаду і після прибуття співробітника сігуранци чи офіцера жандармської бригади – передавав їм подальше ведення справи. Начальники постів вели оперативну роботу, вербували агентуру, у більшості випадків зводячи їх у резидентури за територіальним принципом – резидент на кожну сільську управу. У процесі вербування широко використовували старост сільської управи і поліцейських, вербуючи їх як резидентів⁷². Так, у липні 1944 р. радянські силові органи в Одеській області ліквідували резидентури жандармерії у селах Коханівка і Шимкове Троїцького району, у селі Біляївка Біляївського району, у селі Суха Балка Мостовського району, у м. Криве Озеро Кривоозерського р-ну. По цих резидентурах заарештовано і виявлено чотирьох резидентів, 12 інформаторів. У результаті діяльності резидентури села Коханівка, жандармерією репресовано 30 осіб. За даними резидентури села Шимкове, ліквідована партизанська група (15 осіб) села Новосілівка. Резидентурою села Біляївка викрито партійне підпілля – репресовано 20 осіб. Резидентурою села Суха Балка викрито партизанський відділ – репресовано 30 осіб⁷³.

Отже, із завершенням Другої світової війни у радянських силових органів роботи не поменшало. Першочерговою метою стало з'ясування структури, кадрового наповнення румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів, виявлення їх агентури. При цьому стояло завдання передовсім очистити від румунської агентури територію південних областей України, які в період окупації входили до складу «Трансністрії» (Одеська, Миколаївська, Ізмаїльська, Вінницька і частина Херсонської областей) та Буковинського губернаторства, виявити усіх офіційних співробітників румунських силових органів, розшукувати й арештовувати усіх осіб, які працювали та співпрацювали із румунською адміністрацією на території України. Радянські силові органи хвилювались не тільки через колишню співпрацю цих осіб із румунськими спеціальними органами у період Другої світової війни, але й потенційну можливість їхнього використання розвідувальними органами Англії, Франції та інших країн.

Завдяки нововиявленням, донедавна засекреченим матеріалам Галузевого державного архіву Служби безпеки України у Буковинському губернаторстві та Трансністрії, вдалося встановити функціонування інспекторату безпеки («*Inspectoratul de siguranță*»), управління поліції («*Kesture de Police*»), управління жандармерії («*Inspectoratul al Jandarmeriei*»), відділу військової безпеки румунської армії («*Military siguranța*»). На основі опрацьованих документів реконструювали адміністративно-територіальну та внутрішньо-організаційну структуру румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів, виокремили основні засади функціонування та напрями діяльності кожного із цих органів. При цьому можемо стверджувати, що румунські силові органи на території Буковинського губернаторства і Трансністрії проводили ефективну, злагоджену (попри те, що досить часто функції цих органів дублювалися) розвідувальну й контррозвідувальну роботу.

⁷¹ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 22.

⁷² ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 50.

⁷³ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 50-51.

References

- Bozhko O. Osoblyvi viddily v systemi orhaniv derzhavnoi bezpeky (1918–1946 rr.). Z arkhivivVUChK–HPU–NKVD–KHB. 2001. №2. S. 281–315.
- Bykhov V. Deiaki aspekty diialnosti viiskovoi kontrozvidky v rokyVelykoi Vitchyznianoï viiny. Storinky voiennoi istorii Ukrainy. Kyiv, 2000. Vyp. 4. S. 61–67.
- Chaikovskiy A. Aisberh: Z istorii orhaniv vnutrishnikh sprav i derzhavnoi bezpeky Ukrainy. Kyiv, 2013. 704 s.
- HDA SBU. F. 1. Spr. 255. Ark. 72–73.
- HDA SBU. F. 1. Spr. 256. Ark. 5, 87.
- HDA SBU. F. 1. Spr. 256. Ark. 9.
- HDA SBU. F. 1. Spr. 371. Ark. 311.
- HDA SBU. F. 1. Spr. 371. Ark. 312–313.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 151.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 151.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 21, 32.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 22, 34.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 23, 35–36.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 23, 35–36.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 24, 34.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 24.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 24.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 33.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 33.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 33.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 34.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 36.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 38.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 39.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 1. Ark. 40.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 1–2.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 106.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 106zv.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 107.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 107zv.–108.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 15.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 16.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 17–19.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 19.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 2.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 20.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 21.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 22.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 3, 95.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 3.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 3.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 3.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 36.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 37.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 38.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 38.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 39.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 4.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 4.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 40.
- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 41.

- HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 42.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 43.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 44.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 48–49.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 5.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 5.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 50–51.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 50.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 52.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 53.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 53.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 6.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 6.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 7–8.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 94.
HDA SBU. F. 11. Spr. 370. T. 2. Ark. 94zv.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 146.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 148.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 152–153.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 154.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 155–155zv.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 189.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 192.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 192.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 194.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 68–69, 147–148, 188.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 70, 190–191.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 71, 189.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 71, 191.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 72, 190, 195.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 72, 190.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 73.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 74, 149–151, 188, 191, 194.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 74, 149–151, 188, 194.
HDA SBU. F. 2. Spr. 1632. Ark. 74, 149–151, 188, 194.

Il'nytskyi V., Telvak V. Operative investigations of the participants of ukrainian liberation movement in romanian people's republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies. *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. Year XXIII, No. 2 (34)/2018. November. S. 97–108.

Ivankov A. *Agenturnye kadry nemecko-fashistskoj razvedki i ispol'zuemye eju formy i metody podryvnoj dejatel'nosti protiv SSSR*. Kiev, 2010. 84 s.

Viedenieiev D. Radianski spetssluzhby v Ukraini v roky Druhoi svitovoi viiny. *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI st.: Istorychni narisy*. Kyiv, 2011. Kn. 2. S. 279–310.

Viedenieiev D. *Taiemnyi front Druhoi svitovoi viiny: rozviduvalna ta kontrozviduvalna diialnist radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky v Ukraini (1939–1945 rr.)*. *Narysy voienno-politychnoi istorii Ukrainy*. Ostroh, 2014. S. 318–340.

Viedenieiev D. *Zvytiahu poperednykiv – pamiataiemo (Istorychni narisy pro vnesok orhaniv derzhavnoi bezpeky Ukrainy u Peremohu nad natsyzmom)*. Dorohamy viiny. Kyiv, 2005. S. 5–16.

Viedenieiev D., Kozeniuk V., Serdiuk S. (uporiad.). *Operatyvno-boiova diialnist pidrozdiliv radianskykh spetssluzhb u roky borotby z natsyzmom. Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 2000. Spetsvypusk 1. S. 1–256.

Viedenieiev D., Lysenko O. *Formuvannia naukovoï kontseptsii istorii Ukrainy periodu Druhoi svitovoi viiny i problemy humanitarnoi bezpeky derzhavy. Derzhavna bezpeka Ukrainy*. 2010. № 18/19. S. 146–162.

Wronska T., Liaskovska S. *Systema pidhotovky kadriv orhaniv derzhavnoi bezpeky u roky Velykoï Vitchyznianoï viiny. Kraieznavstvo*. 2013. № 3. S. 111–123.